

SÖZLÜ TARİH VE DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME

ORAL HISTORY AND IN-DEPTH INTERVIEW

Meriç TOKMAK¹

Öz

Moderniteyle birlikte sosyal teorideki değişimler tarih disiplini de etkilemiştir. Bu süreç içinde tarih disiplini amacı, işlevleri, kaynakları ve yöntemleri bakımından dönüşüme uğramıştır. Bu çalışma tarih-sözlü tarih, sözlü tarih-derinlemesine görüşme ilişkilerini ele alarak sözlü tarih ve görüşme tekniği hakkında bilgi vermeyi amaçlamaktadır. Çalışmada sözlü tarihin gelişimi, tarih disiplini içindeki devindirici boyutları ve derinlemesine görüşme-görüşme, derinlemesine görüşme-sözlü tarih ilişkileri incelenerek sözlü tarihin tarih disiplinindeki dönüşümlerin bir ürünü olarak aynı zamanda bu yeniliklere katkı sağladığı, tarih disiplininin yöntemi, işlevi ve amacı noktasında disipline yetkinlik kazandırdığı ve görüşme ile derinlemesine görüşme arasında bariz farkların ortaya çıktığı sonuçları elde edilmiştir. Sözlü tarihin salt bir yöntemden öte, temelde yeni bir anlayış olduğu ve derinlemesine görüşme yordamının sözlü tarihin bir organonu olmasının aralarındaki ilişkiye özdeşlik değil tamamlayıcılık yüklediği gözlenmiştir. Çalışmada yetkin bir sözlü tarih çalışması için başarılı bir derinlemesine görüşmenin sine qua non nitelik taşıdığı içtihadına da ulaşılmıştır. Çalışma sözlü tarihin tarih disiplini içindeki konumunu, tarih disiplinine etkilerini, derinlemesine görüşmeyle ilişkilerini gözler önüne serebildiği ölçüde önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Tarih, Sözlü Tarih, Görüşme, Derinlemesine Görüşme.

Abstract

Changes in social theory along with modernity have also influenced the discipline of history. Throughout the process, the discipline of history has transformed in terms of its purpose, functions, sources and methods. This study aims at providing knowledge about oral history and interview technique by discussing history-oral history and oral history-in-depth interview relationships. In this article, the development of oral history, its moving dimensions in the discipline of history and interview-in-depth interview, in-depth interview-oral history relationships are examined. It is concluded in this study that oral history as a product of transformations in the discipline of history has contributed to the reform of history. Hence oral history has strengthened the discipline of history in terms of the method, function and purpose. In this paper, also, obvious differences emerge between interview and in-depth interview. This study claims that beyond being a mere method, oral history is basically a new understanding. In-depth interview technique is an organon of oral history bring not an identicalness but complementariness to their relationship. Thus, the study argues the opinion that a successful in-depth interview is a condition sine qua non for a competent oral history study. This study is of importance as far as it reveals the status of oral history in the discipline of history, its influence on the discipline of history, its relationships with in-depth interview.

Keywords: Classical History, Oral History, Interview, In-depth Interview.

¹ Arş. Gör. Ardahan Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Giriş

Moderniteyle birlikte sosyal teoride yaşanan dalgalanmaların tarih disiplinine uğramaması düşünülemez. 20. yüzyılda Rankeci tarih anlayışının tartışılmaya başlanması çalışmanın konusu bağlamında kritik bir “an”a işaret eder. Zira bu andan itibaren tarih disiplininin vizörü yukarıdan kayarak aşağıya da içine almaya başlamıştır. Genel olarak sosyal bilimlerin geçirdiği dönüşüm sonrası tikele yönelişinin tarih disiplininde yeni bir anlayış yaratarak sözlü tarih nosyonunu ortaya çıkardığını söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Sözlü tarih nosyonu her şeyden önce tarihe kadim anlayıştan daha farklı bakan zihinlerin ürünüdür. Tarih disiplinine temelde farklı yaklaşmak, tarihin ne olduğu ve tarihten beklentiler noktasında da ayrı bir konuma düşmeyi gerektirir. Tarihte farklılaşan beklentilerin karşılanması bir yolu da sözlü tarih çalışmalarından geçmektedir. Sözlü tarih çalışmasının yapılabilmesi için bir araştırma tekniği olan görüşmeye başvurulmaktadır. Ancak tarihten beklentilerin sözlü tarih üzerinden nitelikli olarak karşılanması için de söz konusu tekniğin alışlagelmiş dışına taşırılarak potansiyelini zorlaması kilit önem arz eder. Şüphesiz ki, çalışmanın matrisinin daha geniş tutularak sosyal teoride konu bağlamındaki çeşitli salınımların, sözlü tarihin ve tarih yazımının sınırlarının, muhtemel eksen kaymalarının, bilginin toplumsal tarihinin, epistemolojinin, “postmodernite furyası”yla ilişkilerin ve sözlü tarih eleştirilerinin analize dahil edilmesi, çalışmayı yetkinleştirmekle birlikte çalışmanın sınırlarını değiştirmeyi gerektirmektedir.

Bu çalışmada sözlü tarih ve “derinlemesine görüşme” konusu irdelenecektir. Mesele iki ana başlıkta ele alınacaktır. Birinci başlıkta sözlü tarih üzerinde durulup ikincisinde görüşme konusu değerlendirilecektir. Sözlü tarihin yeri ve mahiyetinin tartışılmasının ardından görüşmeyi kapsayan bölümde, bir nitel araştırma tekniği olarak “görüşme”nin muhteva ve mahiyeti ele alınacaktır. Bu noktada görüşme, amaçlarına ve tekniklerine göre ikiye ayrılıp sırasıyla incelenecektir. Çalışmanın püf noktalarından birini “görüşme”yle görüşme arasındaki fark oluşturduğu cihetle “görüşme”nin bağrında taşıdığı niteliklerin nasıl elde edilebilir kılındığı üzerinde durulup sözlü tarihin amacına “görüşme” yordamıyla erişebileceği tanıtlanmaya çalışılacaktır.

1. Sözlü Tarih

1.1. Sözlü Tarih Nedir? Ne değildir?

“Kral-devlet”ten “ulus-devlet”e geçiş sürecinde tarih disiplini hükümdarların haklı gösterildiği vakanüvislik anlayıştan sıyrılıp ulusal tarihlere yönelerek Ranke’nin “gerçekten ne oldu?” sorusuyla bugünü açıklayan ve gelecek için akıllı seçimler yapmayı mümkün kılan geçmişin gerçek hikayesini arayan, ampirizme dayalı bir arşivcilik şeklinde temayüz etmiştir (Gulbenkian Komisyonu, 1996: 15-16). Tarihin spekülasyondan arınma amacı böylelikle devrin yeni egemeni “uluslar”a güzellmeler yazma sonucunu doğurarak tarihi, bilimsel anlamda beklentilerden uzaklaştırmıştır (Gulbenkian Komisyonu, 1996: 24). Rankeci tarihte, tarihçinin, tıpkı fizik bilimcinin laboratuvarında çalıştığı gibi, arşivi temel alması gerekmektedir. Bu çeşit tarih anlayışı Burke’ün değindiği üzere belgelerin doğruluğundan hareketle bilimsellik iddiasını da ortaya atmıştır. Belge olmadan çalışılamayacağı gerekçesiyle tarihçinin “saha”ya yabancılaştırmadan insan ve toplumu inceleyebileceği yadsınmıştır (Burke, 2014: 6-7). Carr’ın belirttiği gibi, 19. yüzyılda bilimde yaşanan “olgular fetişizmi” tarih alanına Ranke’yle birlikte bir tür “belgeler fetişizmi” olarak yansımıştır. Belgeler ise olgular

tapınağındaki mukaddes sayılan sandıktadır. Tarihçinin görevi de bu ulviyet karşısında başını öne eğip saygı göstermektir (Carr, 2009: 19). Toynbee Ranke'den sonra tarihçilerin tüm çabalarını hammadde toplama yolunda harcaııp bunları mamül maddeye çevirme amacı güttüklerini belirterek bu yaklaşımı eleştirir. Ona göre tarih endüstriyel üretimle benzeşemez. İnsanlara cansız şeyler gibi muamele edip doğa bilimlerinin katı pozitvizmini insana uygulamak, yanlış sonuçlar vererek felaketlere yol açabilir (Toynbee, 1978: 32-34). Rankeci anlayışın, tarihi, geleneksel siyasal tarih olarak gören bakış açısını yok edecek potansiyel ve niyeti olduğu söylenemez.²

İngiliz tarihçi A.J. Taylor, tarihçinin “sonra ne oldu, kim geldi?” sorularını yanıtlaması gerektiğini belirtir (aktaran Sander, 2008: 19). Bu açıklama, tarihte “olay” ve “zevat”ın önemine dikkat çeker. Tarihi de “olay” niteliği taşıyan unsurları seçip “olay” niteliği taşımayanları ayıklamayı kendine iş bilir. Bu tarih anlayışı geçmiş, “seçilmiş tarih” haline sokar. Tarih de sadece muzafferlerin utkuları ışığında belirlenen büyük olayların (devrim, savaş, fütuh vs.) tarihi olur. Durantlar bu noktada klasik tarihe esaslı bir eleştiri getirmektedir. Onlara göre geçmişe dair bilinenler eksik, kesin olmayan delillere dayandığından ve tek taraflı tarihçiler tarafından karartıldığından muhtemelen yanlıştır. Hatta kendi ırkı, inancı, düşüncesinin üstüne çıktığını iddia eden tarihçiler bile Durantlar için seçtiği malzeme ve kullandığı nüanslarla tarafını belli eder. Onlar açısından tarihçi olayları fazla basitleştirerek kalabalıktan kolaylıkla işleyebileceği azınlıktaki olayları ve insanları seçer (Durant ve Durant, 1998: 20).

Ulus-devlet aşamasında Ranke'nin çağdaşı Michelet'nin milli gelenek³ şeklinde çağırıldığı anlayışının bazı noktalarda bir köprü vazifesi gördüğü söylenebilir. Nitekim Michelet açısından tarihin ödevi milli geleneğin büyük olaylarını titiz araştırmalarla ortaya çıkarmaktır. Bununla birlikte Michelet aynı zamanda milli geleneğin diğerlerinden bariz bir üstünlüğe sahip olduğuna kanidir. Zira bir kitabın da gazetenin de asli kaynağının insan olduğunu düşünmektedir (1967: 14). Rankeci anlayışın cesametinin, ağırlık merkezi bugünde olan tarih anlayışıyla ağırlık merkezi dünde olan tarih anlayışı sarkacının ortaya çıkmasıyla kaybolmaya yüz tuttuğu söylenebilir (Carr, 2009, 34). Olgu-yorum dikotomisine dayalı kartezyen formül ve tek ile çok, tikel ile evrensel arasındaki kadim gerilim yeni tarih anlayışının vücuda gelmesinde başat aktör gibi durmaktadır.⁴ Bu durum aynı zamanda yeni bir tarih anlayışının doğuşunu da muştulamaktadır. Yeni tarih anlayışı insanın çevreyle ilişkisini tarihçinin konusuyla ilişkisi olarak görmektedir. Bu anlayışta tarihçi olguların ne aciz bir kölesi ne de efendisidir. Tarihçi ile olgu arasındaki ilişki bir eşitlik ilişkisi, alışveriştir; bir etkileşim sürecidir (Carr, 2009: 34-35). Carr'a göre (2009: 152) tarih, insanın aklını kullanarak çevresini anlamak ve onu etkilemek için yaptığı uzun bir mücadeledir. Fakat yeni dönem bu mücadeleyi devrimci biçimde genişletmiştir. Yeni tarih anlayışında insan sadece çevresini değil, kendini de anlamaya ve etkilemeye çalışmaktadır (Carr, 2009: 152; Burke, 2014: 17-18). Yeni tarih anlayışının amacının da farklılaşarak hükümdarları

² “Lamprecht kavgası” bu anlayışı yıkmak için verilse de sonuca ulaşamamıştır. Hintze tartışmayı vezir bir şekilde şöyle özetler: “Biz sadece sıradağları ve dorukları değil, dağların eteklerini de, yalnızca yüzeyin derinliklerini ve yüksekliklerini değil, bütün kıta kütlesini de bilmek istiyoruz.” (aktaran Burke, 2014: 14).

³ Milletın başat kültürel ögesi milli bellek ve milli his anlamında kullanılmaktadır.

⁴ Bir de “Malinowski efsanesi” vardır. Malinowski, sosyal bilimlerdeki saha ile çalışma odası arasındaki gerilimi tırmandırma pahasına somut verilerin sahada toplanacağını ileri sürerek sahaya inmiştir. Bu metotla çalışanlar kendilerini doğal ve kültürel gerçekliğe daha yakın görmüşlerdir (Burke, 2013: 34-35).

ve ulusları haklı çıkarmaktan ziyade insanın esenliğine yöneldiği belirtilebilir. Bu minvalde Toynbee insanın, soyunu kurtarmak için geleneksel din, uygarlık, ulus, sınıf ve ırk gibi ayrımlara rağmen birlikte yaşamayı öğrenmesi gerektiğini vurgulayarak “barış içinde bir arada yaşamak” için insanların birbirini tanımasının şart olduğunu, bunun da insanların birbirlerinin geçmişini bilmelerinden geçtiğini savunur. Nitekim ona göre insan hayatı, insan zihnince ancak zaman içindeki hareketleri sırasında gözlemlenebilir. Toynbee için tarihi güçler nükleer güçlerden daha patlayıcı olabilir (Toynbee, 1978: 49). Eleştirel bir anlayışa vurgu yapan sözlü tarihi bu vasatta aramak gerekir. Her şeyden önce sözlü tarih yeni bir felsefe ve sosyal teoride yeni bir paradigma arayışının ürünüdür. Hem yeni bir anlayışı hem de bu anlayışta mündemiç bir yöntemi çağırıştırır. Sözlü tarih anlayışı bu anda yanlış bir temel üzerine gerçeklikleri bina etmemek, tarihsel, sosyal realiteyi eksik bırakmamak üzere klasik tarih anlayışını eleştirir. Sözlü tarihin, klasik tarih anlayışında başlangıçtan malul olan tarihi olguları damıtma arzısını sağaltma eğiliminde olduğu söylenebilir (Thompson, 1999: 64; 73-4; 96).

Bir de tarihte doğa yasaları gibi yasalar bulunduğunu öne sürenler vardır. Bunlar birçok olay arasında sıkı rabitalar, yapısal benzerlikler ararlar ve buradan hareketle evrensel yasaların peşine düşerler. Bu tümelci tarih anlayışı, tarihte insanı bir figürana çevirerek insan ve insan iradesini hiç derekesine indirmektedir (Şahin, 2004: 112). Sosyal bilimlerde bu türden tümelci, insan iradesini yok sayan, tarihteki olayların bir-biriyle yapısal özellikleri bakımından benzer olduğuna inanan, olayların kendiliğindenliklerini reddeden ve tarihte belli gelişim yasaları bulunduğunu ileri süren yaklaşımlara *historicism* (tarihsicilik) adı verilir (Popper, 2008: 4). Sözlü tarih anlayışında tarihinin görevi böyle evrensel yasaların peşine düşmek değildir. Sözlü tarih insan iradesinin kaybolamayacağı, insanın tarihten dışlanamayacak kanlı canlı bir suje olduğu anlayışından yola çıkan (Thompson, 1999: 18), tarihe demokratik bir perspektif çizen yaklaşım olarak temayüz etmiştir (Counce, 2011: 249; Thompson, 1999: 7). Keza sözlü tarihin, tarihin işlevi konusunda da Durantların klasik tarihe getirdikleri eleştirilerden feyz aldıkları söylenebilir. “*Tarihi, insanoğlunun sadece ahmaklıklarının ve suçlarının hatırlatılmasını ikaz eden biri olarak değil, çoğaltıcı ve doğurucu ruhların hatırlatılmasının cesaret verici olduğunu söylemek için inceleyenler indinde mazi ümitsizliğe düşürücü bir salon olmaktan çıkar, semavi bir şehir, bin evliyanın, devlet adamlarının, müzisyenlerin, aşıkların, ve filozofların hala içinde yaşadıkları, konuştukları, öğrettikleri, yonttukları ve şarkı söyledikleri büyük bir ülke olur.*” (Durant ve Durant, 1998: 129).

Sözlü tarih geleneği geleneksel dönem mitoslarına, destanlarına kadar geri gitse de 19. yüzyıldan sonra, tarihin bir disiplin olarak ortaya çıkmasıyla önemini yitirecek yerini “yanlış temeller”le malul klasik tarih anlayışına bırakmıştır. Aslında 19. yüzyılda Fransız Devrimi tarihini yazmış Michelet (1967: 6), kesin bir dille sözlü kaynakların yazılı kaynaklarla birlikte özellikle tarihten alınacak ahlaki hisler için öncelikle kullanılması gerektiğini bildirirse de virajın dönülmesi için yaklaşık bir asır geçmesi gerekmiştir. 20. yüzyıla gelindiğinde sözlü tarih tekrar canlanmıştır. Sözlü tarihin rönesansı 1930’larda başlasa da (Neuman, 2014: 623) 1948 yılında Allan Nevins’in, sözlü tarih konusunda ilk modern metodolojiyi geliştirmesi sözlü tarihin uyanışında sembolik bir dönemeç kabul edilebilir (Thompson, 1999: 52).

Sözlü tarih çalışmalarında, genel olarak Amerikan ve İngiliz ekolleri olmak üzere iki akım doğmuştur. Bunlardan Amerikan akımı seçkin bir tarzda iken İngiliz

ekolü, görece sıradanlıklara yönelmiştir. Fakat bunların ortak noktaları da mevcuttur. Günümüz siyaset incelemelerinde, yazılı kaynakların teknoloji sayesinde azalmış olması (mektup, yazılı dökümanların yerini telefon, video konferans vs. alması), bu iki ekolü de siyaset araştırmalarında, cansız kaynaklardan ziyade canlı kaynaklara yönelmiştir. Ayrıca oy hakkının genişlemesinden sonra, eskiden siyasi olarak “değersiz” sayılan kitleler itibar kazanmıştır (Şahin, 2004: 118-119). Şahin’in belirttiği üzere, bugün için sözlü tarihi yardımcı bir dal olarak görenlerin karşısında, bunun demokratik bir alternatif olarak görenlerin sayısı da yabana atılmayacak kadar çoktur. Bu bakış açısında, sıradan insanlara tarihte göstermelik bir yer verilmez, bu kişiler tarihin üretilmesinde merkezi bir konuma oturtulurlar (Şahin, 2004: 120). Nitekim sözlü tarihe, tarihin toplumsal anlamını kökten dönüştürme işlevi de yüklenmektedir (Thompson, 1999: 18).

Sözlü tarihin temel prensiplerinden biri de tarihe geçme şansı bulunmayan geçmiş var etme çabasıdır. Geçmişteki yaşanmışlıklar birtakım sebeplerle yazılmamış veya aktarılamamışsa bu, o olayları önemsiz kılmaz. Sözlü tarih yaklaşımının Neuman’ın gösterdiği gibi, Annales ekolü ve karşılaştırmalı tarihe çok şey borçlu olduğu söylenebilir. Karşılaştırmalı tarih olaylara salt makro düzeyden yaklaşmaksızın makro ve mikro düzeyleri birbirine bağlayarak bir bütün olarak değerlendirir. Annalesçiler, “dönemin mantığı”na eğilmeleri, örüntülere yönelişleri, somut tarihsel özgüllükler-pratikleri ve soyut kuramı, işleyişler ve bireysellikleri birlikte ele alışlarıyla sözlü tarih açısından ilham verici olmuştur (Neuman, 2014: 614-615). Nitekim değişimin geniş tabanlı olarak kavranması sözlü kaynaklara temayül gereksinimini doğurmuştur (Counce, 2011: 116). Belki de sözlü tarih için en kritik “moment”i, kendi *per quam* şartını⁵ da teşkil eden, hatıraların- tabii ki belleğin- Annalesçiler tarafından tarih incelemelerinde bir kanıt olarak veri kabul ettirilmesinde (Neuman, 2014: 623) aramak gerekir. Bu noktada ortak payda olarak belleği kullanan sözlü gelenekle, sözlü tarih arasında bir çizgi çekilmelidir. Michelet’in veciz şekilde belirttiği üzere sözlü gelenek, milli gelenek demektir (1967: 6-7). Sözlü gelenekte halk türküleri, hikayeler, adetler ve inançlar marifetiyle topluluğun işleyiş şeklini ahlaki olarak meşrulaştırıp yeniden üretme gayesi varken sözlü tarihin böyle bir işlevinden bahsedilememekle birlikte bilakis sonuçlar üretebildiğine değinilmektedir (Counce, 2011: 115; 76). Sözlü tarih vasıtasıyla, tarihe geçmeyen olayların, tarihi biçimlendiremeyen verilerin tarihe geçme şansı doğar. Ancak Counce’un vurguladığı üzere sözlü tarihi başlı başına “mutlak” bir olgu kabul etmemek gerekir. Sözlü tarih, tarihteki yeni anlayış içinde kabul edilen bir katkıdır. Aksi halde yeni tarih anlayışının bütünleştirici bir bağ yaratma fikrinin kaybolmasını beklemek abesle iştiğal olmaz (Counce, 2011: 12). Bununla birlikte Thompson’un da isabetle altını çizdiği üzere, sözlü tarih salt bir yöntem de değil daha temelinde yeni bir anlayıştır. Ona göre sözlü tarihin potansiyeli anlaşıldığında tarihin dokusunda, yazımında, öğrenilmesinde, sorunlarında, vargılarında değişim gözlenecektir (Thompson, 1999: 64). Keza sözlü tarihin, araştırılan şeyi nesne olmaktan çıkarıp özneleştirdiği ölçüde tarihe katkısı daha temel ve esastır (Thompson, 1999: 89).

Tarihteki yeni anlayış çerçevesinde çeşitli disiplinlerin ilgi alanına giren öğeler vasıtasıyla da tarih yapılabılır hale gelmiştir. Antropologların kemikleri, arkeoloğun çanak çömleği, jeoloğun kaya parçaları, edebiyatçıların destanları hep birer veridir

⁵varoluşu için yeterli, asal şart

(Şahin, 2004: 116). Hal böyle olunca, sözlü tarih de Annales ekolünden mülhem, disiplinleri birbirine yaklaştıran ve bunu teşvik eden bir nitelik kazanmaktadır (Neuman, 2014: 615; Counce, 2011: 244). Bununla birlikte Annalesçiler yapı kavramını sıklıkla ve severek kullanmaktadır (Burke, 2014: 15). Sözlü tarihçilerin ise “toplumsal teleskop” yaklaşımından ziyade “toplumsal mikroskop” yaklaşımına daha yakın oldukları söylenebilir (Burke, 2014: 39). Revel, Braudel gibi tarihçelerin teleskobu kullanarak toplumsal belirlenimciliğe vurgu yapmalarına rağmen, bireysel özgürlüğün mikroskop altında daha iyi görüldüğüne dikkat çekmektedir (aktaran Burke, 2014: 42).

Thompson sözlü tarihe, “geçmişin yaşayan belleği” şeklinde yaklaşmaktadır (aktaran Şahin, 2004: 117). İnsan yaşamında görmüş geçirmişlikler vardır. Bunlar tarihe geçmezse, kişilerle beraber “okunmamış bir arzuhal” gibi “tarih” olmaktadır. Sözlü tarih anlayışında tarihçinin yapması gereken, arzuhallerin okunmadan yitip gitmesine engel olmak, arzuhali alıp işleme koymaktır (Şahin, 2004). Thompson açısından sözlü tarih ayrıca “yazılmamış bir otobiyografi” gibidir (Thompson, 1999: 4). Ama bu otobiyografiler büyük adamların otobiyografisi de dahil tüm insanların otobiyografileridir. Araştırmacılar bu otobiyografiler-hatıralar sayesinde, Schacter’in tüm kaygıları⁶ ve “belleğin yedi ölümcül günahı”na⁷ rağmen asıl aradıklarına, satır aralarına, meselelerin iç yüzlerine nüfuz edebilirler. Böylelikle tarih disiplini hem nitelik olarak hem de nicelik olarak yetkinlik kazanır. Counce’un belirttiği gibi geçmiş, bugün ve gelecek çalışmalarında temel sağlamlaşır (2011: 12).

Sözlü tarih, insanların gayelerini, “ne umduklarını ne bulduklarını” vermeye yardımcı olur. Görünenin ardındaki görünmeyene ulaşılmasını, “olay”ın aslının, özünün ne olduğuna ışık tutulmasını, yazılı kaynaklardaki boşlukların doldurulmasını ve/veya hataların saptanmasını sağlar. Counce’un vurguladığı üzere, insan temel alınarak tarihçilerin genelde dayandıkları belgeleri tamamlamak ve/veya alternatif bir tarih oluşturmak mümkün olur (2011: 8). Bu tarih anlayışı, elbette ki bir nitel araştırma tekniği olan “görüşme” sayesinde işler. “*Hatıranın bir türü olan sözlü tarih derlerken, araştırmacı, insanlarla geçmişteki olaylar ya da yaşamları hakkında yapılandırılmamış görüşmeler⁸ yürütür*” (Neuman, 2014: 623). Sözlü tarih için klasik tarih anlayışının karşısında durmanın yolu, bu tekniğin titizce kullanılmasında yatar. Tarih, öznesini tümelden insana çekerek geçmişteki insanı, insan ilişkilerini inceleyecekse sözlü tarihçi için yazılı kaynaklar yeterli ve tek kanıt şeklinde görülmemektedir. Sözlü tarihe göre yazılı kaynaklar, bir kere selektiftir. Carr’ın işaret ettiği üzere (2009: 16-7; 26), klasik tarih anlayışından neşet eden bu çeşit araştırmalar, distilasyonun distilasyonu olmaktadır. İkinci olarak salt yazılı kaynaklarla yetinmek sorunu, yazanla gerçekten yazılması gereken arasındaki farkta açığa çıkaracaktır. Son ve en önemlisi olarak, sözlü tarihçi açısından aslolan olayların içine girmekse, salt yazılı kaynakların bu derinliğe kapalı olduğu düşünülmektedir (Counce, 2011: 141). Bunun için bir sinerjiye, bir yol göstericiye ihtiyaç vardır. Bu sinerji sözlü tarih anlayışınca “görüşme” marifetiyle yakalanır. Rehber ise “insan”dır.⁹

⁶ Bkz. Neuman, 2006: 623-624

⁷ Geçicilik, dalgalılık, ketlenme, yanlış nitelendirme, kolay etkilenme, yanlılık, inat

⁸ Yapılandırılmamış görüşmelerin, aşağıda değinileceği üzere adi görüşmeden ziyade derinlemesine görüşmeye yakın olduğunun altı çizilmelidir.

⁹ Tüm bunlarla birlikte sözlü tarihin paydasında olduğu sosyal teorideki paradigma içinde dört başı mamur bir yaklaşım olduğu da söylenemez. Güler’in dikkat çektiği üzere, “aşağıdakiler” ve “dışarıdakiler”in tarihini

2. Görüşme

2.1. Görüşme Kavramı Üzerine

Görüşme, sözlü iletişim yoluyla çoğunlukla yüz yüze yapılsa da telekomünikasyon üzerinden hatta duyma ve konuşma problemlili insanlarla simgesel iletişim vasıtasıyla gerçekleştirilebilen bir veri toplama tekniği olarak değerlendirilir (Karasar, 1984: 174). 18. yüzyılda gazeteciler tarafından kullanılmaya başlayıp “araştırmacı gazetecilik” kavramının ortaya çıkmasıyla sonuçlanan bir süreç içerisinde görüşme, bugünkü terimsel anlamını 19. yüzyılda kazanmıştır (Burke, 2013: 46). Görüşme tekniğinin ortaya çıkmasında bilgi toplarken görmenin yanı sıra işitmenin de işlevsel olduğu (Burke, 2013: 44) düşüncesinin rolü bulunduğu söylenebilir.

Gözlemler, geniş anakütle içeren nitel araştırmalar için uygunken görüşme tekniği ayrıntıya nüfuz etmeyi gerektiren, geniş bir anakütle ve temsili örnekleme sahip olmayan araştırmalar için ideal bir teknik olarak göze çarpar. Duverger de ilgili eserinde (2006), bu konuya değinmiştir. Bir nitel araştırma tekniği olarak gözlem, yoğundur; ancak istenen düzeyde derinliğe sahip değildir. Dolaysız yoğun gözlemlere gelince, bunlar yukarıdaki cümlelerin tam karşıt kutbunda yer alır. Dolaysız yoğun gözlemler, bireyler ve fazla nicelikli olmayan topluluklara uygulanır. Bundan dolayı enine değil, derinlemesine gider (Duverger, 2006: 251).

Güler, görüşmenin hem nitel hem nicel araştırmalarda karşımıza çıkabildiğini vurgulasa da (2010: 214) bu bir dereceye kadar kabul edilebilirdir. Aşağıda değinilecek olan derinlemesine görüşme için, bunun kabul edilmesi mümkün gözükmemektedir. Haddizatında, “derinlemesine görüşme”, buz dağının görünmeyen yüzünü arayan (Karasar, 1984: 174) Bal’ın da işaret ettiği üzere yirmi dört ayar nitel bir tekniktir (2001: 142). Bir istatistik, karşılaştırma imkanı sağlamayan şekilde bile sonuçlansa, herhangi bir konunun mahiyeti gereği bir kişiyle de yapılsa, bir teknik olarak caridir. Nitekim Erdoğan’ın belirttiği üzere, görüşmede görüşülen kişi verilerin tümünün veya bir kısmının toplandığı kaynak olabileceği gibi veri toplama işlemindeki birimlerden bir tanesi de olabilir (2012: 220). Güler, görüşme yöntemiyle anket arasında bir ilişki kurduğu için, bu yargıya varmıştır. Yüz yüze anket yönteminin görüşmesiz yapılması varit değildir. Yalnız, atlanılmaması gereken bir nokta, görüşme tekniğinin burada tali, mecburi bir ara yol olarak kullanıldığıdır. Yani esas tutturulan yol anket tekniğidir. Günlük dilde bu bir görüşme olarak kabul edilebilir. Ancak görüşme bir teknik olarak kabul edilirse, her soru cevap şeklindeki anketör–cevaplayıcı ilişkisine “görüşme” denilemez. Nitekim, Güler de ilk yargısından sonra durumu kotarmaya çalışmıştır (2010: 214). Bu durumu Duverger de hissederek bu tekniğin hem yoğun hem de yaygın gözlemlerde kullanılabildiğini belirtmiştir. Bu yüzden, eserinde nitel araştırma tekniği olan “görüşme”den derinlemesine gözlemlerde başvurulan yöntem olarak bahseder (2006).

Bu meyanda, görüşmenin literatürel tanımına dönülürse, “*İnsanların gerçekliğe ilişkin algılarına, anlamlarına, tanımlamalarına ve gerçeği inşa edişlerine vakıf ol-*

araştırmak için yola koyulan mikro tarihçilik, “toplumsal iyi” noktasında fikir üretmek gibi bir kaygıya sahipken “postmodernizm fetişizmi” ile bu kaygı ve toplumsal özne düşüncesi yok olarak yerini kimlikler siyasetine bırakmıştır. Bu durum da paradigma içinde sözlü tarihi, insanlığın bir kesiminin tarihini onun geniş bağlamından soyutlayarak birbirine uzak kalan ‘tarihsel ve siyasi gettolar’ yaratma tehlikesiyle yüz yüze bırakmaktadır (Güler, 2012: 161).

manın iyi bir yoludur.” der Punch, “*Aynı zamanda başkalarını anlamak için kullanılan en güçlü yöntemlerdendir.*” (2011: 166). Bu minvalde Jones karşımızdakilerin gerçekliği nasıl inşa ettiğini, yani bizim kurgumuzun dayatılması dışında, onların kendi kurgularını nasıl bina ettiğini öğrenmenin esas olduğunu vurgular. Bunun için, kişilerin kendi binalarını tasvir edecek terimleri kullanmasını teşvik edici bulur. Kişinin, kendi anlamlandırmalarının özünü en iyi şekilde açığa çıkartabilecek soruların sorulmasının, taşı gedğine oturtacağını ifade eder (aktaran Punch, 2011: 166). Kümbetoğlu ise (2008), nitel araştırma tekniği olan “görüşme”yi, “derinlemesine görüşme” olarak çağırır. O, derinlemesine görüşmeyi açık uçlu sorular sormak, bunları dinlemek, cevapları kaydetmek ve bunlarla ilişkili ek sorular sormak vasıtalarıyla, araştırma konusunu detaylı bir şekilde incelemeyi kabil hale getiren bir teknik şeklinde tasvir eder (Kümbetoğlu, 2008: 71). Ona göre, nitel teknik olarak derinlemesine görüşme, ilk bakışta bir konuşma ve ilişki başlatma sürecidir (Kümbetoğlu, 2008: 72). Ama onu diğer görüşmelerden ayıran spesifikliğidir. Bu, sadece bir ilişki kurma ve konuşma süreci değildir. Elbette, bu teknikte de bir ilişki kurma ve konuşma olacaktır; ama yetmez. Görüşmeci, konuşmanın yanında birtakım meziyetlere sahip olmalı ve bazı taktikler gütmelidir. “(...)bu teknik beceri; duyarlılık, konsantrasyon, karşımızdakini anlama, içe bakış ve disiplin gerektirir.” (Kümbetoğlu, 2008: 72). Bu minvalde Neuman da (2014: 585-586) tarama görüşmeleriyle saha görüşmelerini ayırarak (görüşme-derinlemesine görüşme) sahada derinlemesine görüşmelerin ideal olduğuna dikkat çeker. Ona göre derinlemesine görüşme araştırmacıyla görüşülenin ortak ürünüdür.

Karasar’ın işaret ettiği gibi görüşme, öğretmen-öğrenci, savcı-şüpheli, doktor-hasta benzeri ilişkilerde gözlenen, çocuklardan, okuma-yazma bilmeyenlerden veri toplamak için kullanılan ideal bir tekniktir (1984: 174). Bu doğrultuda, Kümbetoğlu’nun Patton’dan naklettiği üzere (2008: 72), günlük konuşma ve sohbet kendiliğinden gerçekleşir. Daha dikkatli bakıldığında ise sürecin net, detaylı bir şekilde geçmediği, bir yol tutturulmayan soruların sorulduğu, cevapların dallanıp budaklandığı, soruların, cevapların ve tepkilerin sık sık kesildiği, yüzeysel bir ilişki biçiminde cereyan ettiğinin gözlemlenebildiği vurgulanır. “*Derinlemesine görüşmede sıradan günlük konuşmalardan daha farklı olarak araştırmacının konuşmayı yönlendirdiği, zaman zaman, daha ayrıntılı sorularla zenginleştirilen, konuşulan kişinin kendisini rahatça ifade edebildiği bir süreç yaşanır.*” (Kümbetoğlu, 2008: 72). Bu ifadenin koşutunda Neuman derinlemesine görüşmenin bir “konuşma olayı” olduğuna ancak sıradan bir görüşmeden farklı olarak, tam aynı şey olmamakla beraber, “dostça bir sohbet”e yakın durduğuna dikkat çeker (2014: 586-587). Keza bu noktada Thompson da “görüşme”nin bir diyalog olmadığını vurgular (1999: 185). Derinlemesine görüşmede, fenomenlerin çıplak gözle görülen özelliklerinin ardındaki gerçekler aranır. Çıplak görüntülerle yetinilmez, konunun genetiğine inilir. Bu şekilde, ilgili kişilerle görüşme yapılarak görüşülen kişilerin tutum, kanaat ve fikirlerinden yararlanır. Bu minvalde görüşülen tüm katılımcıların görüşleri bir araya getirilerek kompoze edilir. Bütüncül bir veri oluşturulmaya çabalanır. Ayrıca, Kümbetoğlu’nun işaret ettiği üzere çıplak gözle, yüzeysel olarak gözlenemeyen, davranışlarla kendini açık etmeyen; ancak belli süreç neticesinde anlamlı olabilecek emellere, beklentilere bakarak kişilerin kendi iç dünyalarını nasıl inşa ettiklerine, dış dünyayı nasıl duyumsadıklarına ve çevrelerini nasıl değerlendirdiklerine ulaşılabilir (2008: 72). Kanaatlerle, bu kanaatlerin hangi vasatta ortaya çıktığı birlikte değerlendirilerek Seyidoğlu’nun da işaret ettiği gibi (2009: 39) görüşmeci tarafından daha bütüncül, daha kapsayıcı, daha doyurucu

ve açık verilere ulaşmak mümkün olabilir. Görüşme biçimlerine geçmeden bir nokta-
nın daha altı çizilmelidir. Görüşme yöntemi, bilimsel araştırmalardan başka alanlarda
da kullanılan ve gazetecilerin ekseriyetle başvurduğu yöntemlerden biridir (Burke,
2013: 46). Gazetecilik kıstaslarıyla yapılan pek çok görüşmenin ciddiyetten uzak
oluşu sebebiyle bu teknik, saygınlık noktasında bazı soru işaretleri oluşturmaktadır
(Duverger, 2006: 253). Bu meyanda görüşme ile sözlü tarih kavramları arasında ku-
rulan “özdeşlik” ilişkisine de dikkat çekilmelidir. Bu ilişki daha ziyade sözlü tarihe
salt bir yöntem olarak bakanlarca vurgulanmaktadır. Sözgelimi Reinharz sözlü tarihi
genel anlamda kişinin geçmişi ile ilgilendiğini savunarak (aktaran Akal, 2008:230)
sözlü tarihle görüşme arasında, nüans olduğunu belirtmekle birlikte, paralellik kur-
maktadır. Bu yaklaşım sözlü tarih nosyonunun tarihsel gerçekleri ve Thompson’un
yukarıda değinilen tezleri (1999: 64; 89) karşısında oldukça nahif kalmaktadır.

2.2. Görüşme Biçimleri

Burada, görüşme öncelikle amaçlarına göre ele alınacak teknikleri ise ardından
gelecektir.

2.2.1. Kanaatler, Kişisellikler Hakkında Yapılan Görüşmeler ve Belgesel Görüşmeler

İnsanlara kim oldukları veya ne bildikleri sorulabilir. Kişiyi sorulanlar, kendisi
hakkındaysa kanaat mülakatlarına, başka kişiler ve/veya başka olaylar hakkındaysa
bu, belgesel görüşmeye işaret eder. Kanaat görüşmeleri kişisel yargılar, kişisel özel-
likler peşindedir. Burada istenen, anakütleye yönelik merak edilenlerin, bir örneklem
vasıtasıyla saptanıp anakütleye isnat edilmesidir. Bu mahiyetiyle enjektif bir türdür.
Eğer kanaat yoklamaları soru kağıdıyla yapıldıktan sonra, temsili niteliği olmayan
birkaç kişiyle derinlemesine görüşme gerçekleştirilirse sağlamalı bir süreç tamamlan-
mış olabilir (Duverger, 2006: 254). Sosyal psikolojide de kişiliğin analitik olarak in-
celenmesi için bu yöneme başvurulduğu görülür.

Derinlemesine görüşmenin en çok kullanılıp en çok beklentinin oluştuğu gö-
rüşme tipini belgesel görüşmeler oluşturur (Bal, 2001: 142). “*Bir bireyden bildiği bir
şeyler sorulduğunda, birey tıpkı bir arşiv veya kitap gibi bilgi (enformasyon) kaynağı
haline gelmiş olmaktadır.*” (Duverger, 2006: 254 - 255). Sözlü tarih konusunda çıkış
noktalarından birini bu cümle oluşturmaktadır. Bu çeşit görüşmenin tarih analizle-
rinde ne kadar önemli olabileceği aşikardır. Öyle ki Neuman da (2014: 587), bu gö-
rüşme çeşidinin sözlü tarihle düşümdeştiğini vurgular. Siyasette arşiv kısıtı ve bunlar-
dan yararlanabilmenin güçlüğü, olayları yaşamış, öğrenmiş kişilere yönelip sorular
sormayı çok önemli bir bilgi edinme yoluna dönüştürür (Duverger, 2006: 255). Yazılı
kaynakların “yeterli” ve ulaşılabilir olduğu durumlarda bile bu kişilerle görüşmek,
meselelerin iç yüzünü aydınlatmaya, yazılanları ayrıntılamaya, geçmişin diğer nesil-
lere aktarılmasına yarayabilir (Atkinson’dan aktaran Neuman, 2014: 589). Ama bu-
rada da bir sıkıntı vardır. ‘Kişiler konuşur mu?’, ‘hatırlar mı?’, ‘gerçeği manipüle eder
mi?’ soruları baş ağrıtabilir. Bu sorular karşısında araştırmacının “bilimsel şüpheli-
lik”ten ödün vermemesi beklenir. Ancak bununla birlikte Neuman, hikayelerin tam
olarak doğru olmasının hikayenin kendisinden daha az önem arz ettiğini belirtir. Bu-
radaki hassas nokta nesnel gerçekliği elde etmek değil, sözlü tarihin kaygılarından biri
olan yanıtlayıcının geçmişi nasıl gördüğü, nasıl hissettiğidir (Neuman, 2014: 587-
588).

Kanaat görüşmeleri genellikle sıradan kimselerle yapılır. Bu kişilerin “kalabalıklar”ı temsil ettiği tasavvur edilir (Karasar, 1984: 176). Ayrıca, bu tip görüşmeler pazarlama amacıyla da yapılabildiği için sıradan kişiler özellikle aranır. “(...)dolaysız yoğun gözlemede, hem belgesel mülakatlardan hem de seçkin kimselerle yapılan kanaat mülakatlarından yararlanılmaktadır.” (Duverger, 2006: 255).

Liderlerle görüşmelerde, “kitleleri peşine takma” yetisine sahip olduğuna inanılan kişilerin, bu niteliği üzerine oynanır. Siyasi ve ticari kaygılar sebebiyle yapılması da varittir. Sözcüleri, bir siyasi elit ya da “kanaat önderi” ile yapılan görüşme aynı kanaati paylaşan kişilerin kanaatini tahkim eder. Ayrıca, bu görüşmeyi gerçekleştiren kişi veya görüşmeyi gerçekleştiren kuruluşun da bazı kaygıları olabilir. Örnek olarak, yeni tesis edilmiş bir “think tank” bu sayede nam yapabilir. Elitlerle kalabalıklar arasındaki farkı bilmek önem taşımaktadır ve görüşmeler bu durumda kanaat yoklamalarında olduğu gibi gizli ve kişisel olmayan görüşmeler haline bürünür (Karasar, 1984: 176; Duverger, 2006: 256).

Lider ve elitlerle görüşmenin bir nedeni de ihtiyaç duyulan bazı bilgilerin ancak önde gelen bu kimselerden alınabilmesidir. Bu durum özellikle siyasette muktedir olmaya namzet siyasi elit ve liderlerle görüşme yapmayı zorunlu kılmaktadır. Zira iktidar sahiplerinden iktidarıyla ilgili bilgi, en iyi bu kişilerden alınabilir (Duverger, 2006: 256). Ancak bu durumda da bir zorluk mevcuttur. Muvazzaf siyasiler, bir dereceye kadar özgür olmaktadır. Bunlar, partileri, destek kitleleri, ideolojileri ve siyaset pratikleriyle kendilerini kayıt altına alırlar. Ayrıca devlet adamları da “demir kafes”te mahpustur. Bu kişiler, pek çok konuda “devlet sırrı” mazeretini ileri sürebilirler. Bu kayıtlar siyaset ve devlet adamlarını da kapsayan şekilde, “iktidar elitleri”ni, görüşmeleri manipüle etmeye sevk edebilir (Thompson, 1999: 120). Tüm bu olumsuzluklara rağmen, liderlerle yapılan görüşmeler kaçınılmazdır (Duverger, 2006: 257). İktidar ilişkilerini inceleyen araştırmalar, bu olumsuzluklardan ötürü liderle belgesel görüşmelerden imtina edemez. Zira, meselenin odak noktalarında bu aktörler bulunur. Bu noktada, “aristokrasiler mezarlığı”ndaki sakıt siyasi elitlerin veya ikincil, üçüncül konumdaki iktidar elitlerinin rolü nedir?” sorusu gündeme gelir. Duverger, bu gibi kimselerin özel bir önem taşıdığını belirterek politikadan çekilmiş siyasi elitlerle görüşme yapmanın ilginç olduğunu, zira burada “profesyonel” görüşmelerin yerini anıların aldığını, bu kimselerin nitelik ve nicelik olarak değerli bilgilere sahip olduklarını ve hepsinden önemlisi, ön saflardaki liderlere göre daha serbest konuşabildiklerini vurgular (Duverger, 2006: 257).

2.3. Görüşme Tekniği

Soru kağıtlarıyla yapılan yaygın görüşmelerin belli ve kesin teknik kurallara göre uygulanması gerektiği, Duverger tarafından vurgulanmıştır. Buna mukabil derinlemesine (Duverger “yoğun görüşme” terimini tercih ediyor) görüşmeler de ise esneklik, özel durumlara uyarlanma ve gerektiği gibi davranmanın, hazırlanması gereken soru metinlerinden bile daha önemli olduğu belirtilmektedir (Duverger, 2006: 257). Bu başlık altında kanaat ve belgesel görüşme teknikleri ayrılacaktır.

Kanaat görüşmelerinin teknik püf noktasını, güven kazanmak oluşturur. Zira, adı bir yoklamaya göre kanaatlerin açığa çıkarılması için bireye daha çok soru yöneltilir. Araştırma, detaya daha çok önem verdiği için tekdüze açıklamalarla, geçiştirmelerle

yetinilmemektedir. Görüşmeciye karşı bir güven beslenmezse açıklama beklentilerinin karşılanamayacağı açıktır. Bu nedenle görüşmecinin, bireyler tarafından bilinen biri olmasının çok faydalı olacağı ya da üçüncü bir kişi ve/veya iyi tanınan bir kişiden, bilinen bir kurumdan referans sunmanın yararlı olabileceği savunulmaktadır (Duverger, 2006: 258). Siyasi elitlerle yapılan görüşmelerde, aynı görüşü paylaşmak ya da tarafgirliğiyle bilinen bir kişiyle aynı parti ya da fikriyattan olmak da bu görüşmelerde gizli bir güven duygusu tesis edebilir. Ayrıca, tarafsızlığıyla ünlü kişilerin görüşme yapması, görüşülen kişinin güven duygusunu besleyebilir. Mesela, Fransa’da baskı gruplarıyla ilgili bilgiler, yerel araştırmacılara tatmin edici biçimde verilmezken doyurucu yanıtlar alanların, görece tarafsız yabancı gazeteciler olduğu söylenmektedir (Duverger, 2006: 258).

Belgesel görüşmelerinin güven ve araştırmacının nitelikleri konusunda kanaat görüşmelerinden bir farkı yoktur. Ancak, hazırlanma ve uygulama safhaları farklıdır. Araştırmacı öncelikle, araştırma konusuyla ilgili mümkün olabildiğince çok belge toplamak zorundadır. Zira araştırılan dönem hakkında doyurucu bilgiye sahip olunmadığında, konuşmacının verdiği ipuçları yakalanamayarak “sormak için dahi bilmek gerek” hükmünce, araştırmacı görüşmeyi derinleştirici etkiyi yapamaz. Bu sebeplerden ötürü yazılı metinlerin incelenmesinden sonra görüşme safhasına geçmek yerinde olacaktır. Duverger’ nin de üstünde durduğu üzere, görüşme yapılan kimsenin, görüşmecinin sahip olduğu bilgiyi sezinlemesi halinde görüşmenin derinleşmesi de kolaylaşmaktadır (2006: 259). Bu çeşit görüşmelerin iki aşamada yapılması önerilmektedir. Birinci aşamada, diğer kaynaklardan sağlanan bilgileri karşılaştırmak için bir seri ön görüşme yapılmalı; ikinci aşamada ise, tamamlayıcı ve açıklayıcı bilgilerle ilgili sorular sormak ve işaret edilen noktaları tartışmak için bazı kimselerle ikinci kere görüşme yapılmalıdır (Duverger, 2006: 260). Bu görüşmelerin bir avantajı da görüşme yapılan kimselerin kişisel arşivlerinden yararlanabilme imkanını doğurmasıdır (Duverger, 2006:260). Ayrıca belgesel görüşmelerin aktif politikadan çekilmiş kimselerle yapılmasının, görüşmenin doğasını olumlu yönde etkileyebileceği ilave edilebilir. Duverger’ nin de değindiği gibi kısmen yalnız kalmış bu kimseler, konuşmak için fırsat bulduklarına sevinerek hem kendi hem görüşmeci nezdinde, bunu bir prestij tazeleme imkanı olarak değerlendirmektedirler (2006: 266).

2.3.1. Görüşmenin Örgütlenmesi

Bir diğer ayırım da görüşmelerin soru kağıdı yardımı veya serbest bir şekilde yapıp yapılmamasına göre şekillenmektedir.

Yapılandırılmış görüşmede, görüşmeci soruları önceden hazırlar ve görüşme esnasında bu sorularla kayıtlıdır (Erdoğan, 2012: 220). Kapalı uçlu soruların yer alabileceği gibi, görüşülen kişinin kendini daha iyi ifade edebileceği açık uçlu sorulara da yer verilebilir. Yapılandırılmış görüşmelerin, “zaman israfını” önlediği belirtilmektedir (Güler, 2010: 214). Ancak bu yöntem, soruların önceden hazırlanmasının getirdiği katılıkla maluldür. Bu çeşit görüşmelerin amacı, görüşülen kişilerin cevaplarının paralellikler ve farklılıklar noktasında karşılaştırılmasıdır (Yüksel vd.den aktaran Güler, 2010: 214). Yapılandırılmış görüşme sayesinde, unutulabilecek konular hatırlanır ve görüşme formu, görüşme sürecinde görüşmecinin kontrol aracı olur (Kümbetoğlu, 2008: 75). “*Görüşme formunu kullanmanın avantajı, görüşmeciye görüşme zamanın etkin şekilde kullanma şansını vermesindedir. Bu formla farklı insanlardan görüşü-*

len konular hakkında daha sistematik ve bütünlüklü bilgi elde edebilme şansı yakalanabilir.” (Patton’ dan aktaran Kümbetoğlu, 2008: 75). Bu tür görüşmelerde görüşmeyi yapanın tarafsız kalması esastır. Bunu gerçekleştirmek için belli eylemler, tavırlar oluşturulması sağlanır (Punch, 2011: 167). Bu görüşme tipinde duygusal değil, rasyonel yanıtlar almak amaçlanmaktadır (Fontana ve Frey’ den aktaran Punch, 2011: 167). Burada göz önüne alınması gereken bir nokta da Punch’ ın isabetle belirttiği üzere, yapılandırılmış görüşmede, sorular kadar cevap seçenekleri de yapılandırılmışsa bunun daha çok, nicel bir veri toplama tekniğine tekabül ettiği (167-168). Derinlemesine görüşme, yukarıda da vurgulandığı üzere nitel bir veri toplama tekniğidir. Görüşmenin örgütlenmesinde yapılanma derecesi arttıkça derinlik ortadan kalkmaktadır. “(...)bir mülakat, ne derece serbest mülakat niteliği taşırsa derinliği de o derece fazla olmaktadır” (Duverger, 2006: 259). Ancak, yapılandırılmış görüşmeler vasıtasıyla, araştırmacının rolü ve etkisi azaltılmak istenmektedir. Herkese aynı sorular sormak suretiyle, verilerin analizi sırasındaki ikircikler ortadan kaldırılmaya çalışılır.

Melez karakter ortaya çıkaran usullerin kullanıldığı görüşmeler de vardır. Önce bir soru kağıdının hazırlanması çalışmada bir çerçeve, nirengi noktası sağlayabilir (Duverger, 2006: 258). Bu tarzdaki görüşmelere “yarı yapılandırılmış” veya “yarı yönetimli” görüşmeler de denir. Bu karma yol zayıflıklardan kurtulma, yan etkileri bertaraf etme imkanı sağlar. Yarı yapılandırılmış görüşmede sorular hodbebod yazılmaz. Bir iskelet oluşturulur. Görüşme sırasında ana hatlar dışında bir soru sormak iktiza ederse, bu sorular görüşme yapan kişiye yöneltilerek derinlemesine bilgi alınmaya çalışılır (Güler, 2010: 214).

Üçüncü olarak değinilmesi gereken tür, “yapılandırılmamış”, “enformel” ya da “serbest” olarak bilinen türdür. Bu tip görüşmeler, “derinlemesine görüşme” sağlamak için en sık başvurulan usulü oluşturur. Bunun geleneksel türünün, etnografik görüşme olarak da adlandırılan, standartlaştırılmamış, açık uçlu, derinlemesine görüşme olduğu Punch tarafından da vurgulanmıştır (2011: 169). “Araştırma alanını sınırlayacak a priori bir sınıflamayı şart koşmaksızın, karmaşık insan davranışını araştırmak için kullanılabilir.” demektedir Punch (2011: 169). Yapılandırılmamış görüşmede, görüşme yapan kişinin meziyet ve melekeleri, görece daha önemlidir. Katı bir pozitivizm görüşmeye hakim değildir. Görüşmenin muhtariyeti, ziyadesiyle öne çıkar. Bu esnek havada, görüşmeci istediğine ulaşmak için bilgi ve tecrübesinden yararlanır. Beşeri ilişkiler ve görüşmecinin bu konudaki ehliyeti, görüşmenin derinleşmesini sağlar. “Bu yapı, araştırmacının görüşme sırasında elde ettiği ipuçlarından yola çıkarak bir konu hakkında detaylı bilgi toplamasına yardımcı olur niteliktedir” (Güler, 2010: 215). Kümbetoğlu’ nun da işaret ettiği gibi, bu tarz görüşmelerde görüşmeci farklı ortamdaki bireylerle kolay bir şekilde etkileşime geçebilir, lafın lafı açmasına imkan sağlanarak daha derin bir kavrayış geliştirilebilir. Bununla birlikte bu durumda ağaçların arasında ormanı kaybetme tehlikesi de baş gösterebilir. Bu sebeple, araştırmacının tüm bu tehlikelere karşı tetikte olması beklenir (Kümbetoğlu, 2008: 74). Son olarak bu konuda odak grup görüşmelerine göz atılmalıdır.

2.3.2. Odak Grup Görüşmeleri

Panel tekniği de denilen terim, birçok kişiyle aynı anda gerçekleştirilen görüşmeler için kullanılmaktadır (Punch, 2011: 168). Sosyal bilimcilerce 1920’lerde kullanılmaya başlanan (Erdoğan, 2012: 223) 1940’larda kitle iletişim analizleriyle değer kazanan bu görüşme tipinin yarı yapılandırılmış stilin ağır bastığı bir derinlemesine

görüşme tekniği olduğu Sarantakos tarafından belirtilmektedir (aktaran Kümbetoğlu, 2008: 117). Bu teknikte, birden çok kişiyle senkronik görüşme yapıldığı için görüşmenin derinleşebilme şansı daha fazladır. Zira, kişi sayısı arttığından süreç doğal olarak daha dinamik ve interaktifdir. Grup görüşmelerin büyüğü de buradadır. Münferit olarak ulaşılamayacak doneler, grup etkileşimi kullanılarak ulaşılabılır hale gelmektedir (Cronin'den aktaran Kümbetoğlu, 2008: 117; Punch, 2011: 198).

Görüşmenin deşifresine geçmeden bir “görüşme”nin başarılı olma şansının kaynak kişilerin güdülenmesiyle doğru orantılı olduğu vurgulanmalıdır. Bu husus belki de konunun en kritik noktasını oluşturur. Kişilerin güdülenebilmesi için ise psikolojik, fizik, literatürel hazırlıklarla birlikte görüşmecinin seçimi ve meziyetleri önemlidir (Karasar, 1984: 178; Thompson, 1999: 173; 185). Mishler de görüşmecinin varlığı ve ilgi biçiminin yanıtlayıcının anlatımına içkin olduğunu belirterek (aktaran Neuman, 2014: 585) görüşmenin derinlemesine görüşme hüviyeti kazanabilmesinde görüşmecinin rolünden dem vurur. Keza sözlü tarih ve derinlemesine görüşmenin özdeşliğinin yanlış bir önermeye işaret ettiğinin de altı tekrar çizilmelidir. Zira derinlemesine görüşmelerin salt sözlü tarih araştırmaları için yapılmadığı yukarıda aydınlığa kavuşturulmuştur. Bununla birlikte Blades'ten ilham alarak sözlü tarihin derinlemesine görüşmeyi öncellediği söylenebilir. Nitekim teyplerden, kayıtlardan önce hatıralar gelir (aktaran Caunce, 2011: 21). İnsanın duygu ve düşünce dünyasına yönelimi, gerçeklik noktasındaki derinlik ve genişlik kaygısı bakımından sözlü tarih, derinlemesine görüşme ile benzeşmesine karşın diğer majör konulardaki kaygıları ve ontolojisiyle sözlü tarihin daha kapsayıcı bir konuma ulaştığı belirtilebilir. Yukarıda anlatılanların ışığında derinlemesine görüşmenin son kerte de sözlü tarihin aksine çok boyutlu olmayan ancak Neuman'ın işaret ettiği gibi sözlü tarih pratikleri için “onsuz olmaz” niteliğinde (2014: 623) salt bir teknik olduğu sarihdir. Tıpkı tarihsel sosyoloji gibi tarihteki yeni anlayış içinde (Burke, 2014: 17) bir katkı olan sözlü tarihle bunun yordamı (derinlemesine görüşme), yani teori ile maddi alemde bunu sonuca götürecektir araç birbirine karıştırılmamalıdır. Thompson (1999) ve Caunce'tan (2011) hareketle, yetkin bir sözlü tarih çalışmasının amentüsünde başarılı bir “görüşme”nin kaçınılmaz olduğu da bilahare vurgulanmalıdır.

2.4. Görüşmenin Deşifresi

Görüşme esnasında muhtelif biçimlerde kayıt tutulabilir. Bu bir ses bandı olabileceği gibi, görüntü kaydı, salt yazma şeklinde de olabilir. Tabii, bu seçenekler arasında koşullara uygun olanın tercih edilmesi beklenir. En başta görüşülenin icazeti şarttır. İcazet, kayıt almanın yanı sıra kaydı kullanmayı da içerir (Thompson, 1999: 183; 197).

Görüşmenin deşifre safhasında bazı sıkıntılar da yok değildir. Sözgelimi Punch, bazı etnometodolojistlerin, görüşme verilerini dışsal gerçekliğin bir izdüşümü olarak değil de görüşmeyle görüşülenin beraber bina ettikleri bir gerçeklik türü olarak adettiğini söyler (2011: 173). Geertz de çözümlenmenin, ele alınan nesnenin hali hazırda içine işlediğinden dem vurarak bu noktaya işaret etmektedir (aktaran Burke, 2013: 11). Bunun gibi dil de bir sorun teşkil eder. “Herkesin kullandığı dil ve sözcüklere atfettiği anlamlar aynı mıdır?” sorusu gündeme gelir. Wittgenstein, kelimelerin anlamlarının kullanımlarından geldiğini, dilin dünyayı temsil eden bir simge sistemi değil, kullanıldığı sosyokültürel ortamın temel bir özelliği olduğunu belirtir (aktaran

Punch, 2011: 173). Buna Saussure'un semiyolojik görüşleri de ilave edilebilir. Saussure olay ve objelerinin anlamlarının doğal olmaktan ziyade uyuşmsal ve yapılaştırılmış olduğu savındadır. Anlamlar, bu bakış açısına göre diğer işaretlerle ilişkilerden kaynaklanır (Keat ve Urry, 2001: 199-200; Punch, 2011: 174). Bu yüzden, görüşmenin görüşülenin zihnine girmesi, yetkin bir ön hazırlık ve sosyokültürel bir altyapı çalışması yapması kaçınılmazdır. Ayrıca, görüşenin çözümleme safhasında iş başında olması gerekir. Bir görev paylaşımı vasıtasıyla, birden fazla görüşmeci varsa görüşmecilerin hepsinin çözümleme sırasında hazır bulunması beklenir.

Çözümleme sırasında nitel ve nicel veriler ortaya dökülür. Ses, görüntü kayıtları, tutanak metinleri veri tabanını oluşturularak muhtelif yöntemlerle analize tabii tutulur. Betimsel analiz ve/veya içerik analizi teknikleri kullanılabilir (Kümbetoğlu, 2008: 124). Kayıtlar defaatle dinlenir. "Tali görülen" kayıtlar ayıklanarak öz yakalanmaya çalışılır. Niteliksel analiz için araştırmacının, görüşmelerin ana temalarını ifade ve anlatılanlar vasıtasıyla belirleyerek sistematik bir şekilde kodlama ve veri kategorileri oluşturması gerekir (Holloway ve Wheeler'dan aktaran Kümbetoğlu, 2008: 124). Kodlama için kullanılan kavramsal çerçeve, verinin yorumlanmasının bel kemiğini oluşturur. Kodlama metnin içinden çıkacaksa, somuttan soyuta gidilerek bireylerin görüşlerinden çıkarsamalar yapılır. Eğer araştırmacının zihnindeki kavramlardan yola çıkılacaksa soyuttan somuta gidilir. Bu noktada bireylerin anlattıkları, tasarlanan odalardan birine sokulur. İlk kodlama türünde yön, aşağıdan yukarıya doğruyken ikincisinde tersidir (Lewins'ten aktaran Kümbetoğlu, 2008: 125).

Sonuç Yerine

Tarih disiplinindeki dalgalanmalar içinde sözlü tarih, temelde hem yeni bir anlayış hem de sistematik bir yöntem olarak "tarih"te yeni bir sayfa açılmasına katkı sunmuştur. Sözlü tarih anlayışınca geçmişini nitel ve nicel olarak yetkinleştirmek, sunulan tarihle yetinmemek için klasik tarih anlayışından sıyrılmak bir zorunluluktur. Sözlü tarih açısından insan, "insan" olarak tarihi oluşturmaya/biçimlendirmeye muktedirdir. Bu şekilde, geçmişteki olgular saydamlaşıp gün yüzüne çıkarak bugünün kavranması, geleceğin tasarlanması daha sağlam temellere oturtulabilmektedir. Buna göre "görüntüler"le yetinmeyip "idealar alemi"ne, gerçeklere, asıllara ulaşma gayesini taşıyan tarihçi, bu anlayış ve anlayışa için sistematik yöntemden imtina edemez. Ancak, sözlü tarih çatısı altında da bir kilit taşı gibi kendine kritik bir yer edinen, yöntem sistematığının temel aracı görüşmenin de usul ve mahiyetine uygun olarak kullanılması önem arz etmektedir. Nitekim her görüşme bir derinlemesine görüşme olarak telakki edilemez. Derinlemesine görüşme, görüşme tekniğinin nitelik olarak sıçrama yapmış bir formudur. Derinlemesine görüşme sözlü tarih için bir *conditio sine qua non* olsa da bir *conditio per quam* değildir. Bu haliyle derinlemesine görüşme sözlü tarihin *organon*'u olup sözlü tarihle özdeşleştirilemez. "Gerçekliğe" ilişkin benzeşen genişlik ve derinlik kaygıları sebebiyle sözlü tarihle karıştırılan "görüşme" bir takım melekeler edinmiş insanlar tarafından, usulüne uygun tekniklerle ifa edilirse yerini bulur. Buradaki amaç görüşülen kişiyle güven duygusu tesis edip bir sinerjiyle yazılı kaynaklarda olan ya da olmayan tatmin edici, kapı aralayıcı, ufuk açıcı donelere ulaşmaktır. Bu görüşü benimseyenlerce değişen tarih nosyonunun amacına ulaşmasının yolu, bu anlayışı ve bu anlayışın yordamını doğru bir şekilde kullanmaktan geçer. Sözlü tarihçi için Platon'un mağarasındaki zincirlerden kurtulup "gün ışığı"na kavuşmak ancak böyle mümkün olur.

Kaynakça

- AKAL, Emel (2008), *Kızıl Feministler: Bir Sözlü Tarih Çalışması*, İstanbul: TÜSTAV Yayınları.
- BAL, Hüseyin (2001), *Bilimsel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları.
- BURKE, Peter (2014), *Tarih ve Toplumsal Kuram*, çev. M. Tunçay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- BURKE, Peter (2013), *Bilginin Toplumsal Tarihi II Encyclopedie'den Wikipedia'ya*, çev. M. Tunçay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- CARR, Edward Hallett (2009), *Tarih Nedir?*, çev. M. G. Gürtürk, İstanbul: İletişim Yayınları.
- CAUNCE, Stephen (2011), *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, çev. B. B. Can ve A. Yalçinkaya, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- DURANT, Will ve DURANT, Ariel (1998), *Tarihten Alınacak Dersler*, çev. N. Muallimoğlu, İstanbul: Avcıol Basın-Yayın.
- DUVERGER, Maurice (2006), *Sosyal Bilimlere Giriş*, çev. Ü. Oskay, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- ERDOĞAN, İrfan (2012), *Pozitivist Metodoloji ve Ötesi Araştırma Tasarımları Niteliksel ve İstatistiksel Yöntemler*, Ankara: Erk Yayınları.
- Gulbenkian Komisyonu (1996), *Sosyal Bilimleri Açın Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor*, çev. Ş. Tekeli, İstanbul: Metis Yayınları.
- GÜLER, Ebru Özgür (2010), "Bilimsel Araştırmalarda Nitel Veri Analizi ve Parametrik Olmayan İstatistik Yöntemleri", *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, der. E. Tutar ve C. Gariper, İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- GÜLER, E. Zeynep (2012), "Geleneksel Tarih Yöntemleri ile Çağdaş Tarih Yöntemleri Arasında Ne Gibi Farklılıklar Bulunmaktadır?", *50 Soruda Bilim ve Bilimsel Yöntem*, der. A. Şenel, İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı.
- KARASAR, Niyazi (1984), *Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar İlkeler Teknikler*, Ankara: Hacettepe-Taş Kitapçılık.
- KEAT, Russel ve URRY, John (2001), *Bilim Olarak Sosyal Teori*, çev. N. Çelebi, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- KÜMBETOĞLU, Belkıs (2008), *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- MICHELET (1967), *Fransız İhtilali Tarihi II*, çev. H. Varoğlu, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- NEUMAN, W. Lawrence (2014), *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 2. Cilt*, çev. S. Özge, Ankara: Siyasal Kitabevi .
- POPPER, Karl (2008), *Açık Toplum ve Düşmanları Cilt 1 Platon*, çev. M. Tunçay, Ankara: Liberte Yayınları.
- PUNCH, Keith F. (2011), *Sosyal Araştırmalara Giriş*, çev. D. Bayrak, H. B. Arslan, Z. Akyüz, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- SANDER, Oral (2008), *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- SEYİDOĞLU, Halil (2009), *Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı*, İstanbul: Güzem Can Yayınları.

ŞAHİN, Özlem (2004), “Geçmiş, Tarih ve Sözlü Tarih”, *Mülkiye*, 28, (244), 111-126, Ankara.

THOMPSON, Paul (1999), *Geçmişin Sesi Sözlü Tarih*, çev. Ş. Layıkel, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

TOYNBEE, Arnold (1978), *Tarih Bilinci Cilt 1*, çev.(?), İstanbul: Bateş Yayınları.